INDEX
LECTIONVM

QVAE

AVSPICIIS REGIS AVGVSTISSIMI

GVILELMI SECVNDI

IMPERATORIS GERMANICI

IN

VNIVERSITATE LITTERARIA
FRIDERICA GVILELMA

PER SEMESTRE HIBERNVM

A D. XVI. M. OCTOBRIS A. MDCCCLXXXXIII
AD D. XV. M. MARTII A. MDCCCLXXXXIV

1893/94

HABEBVNTVR.

J. Vahlen
De Ovidii Fastis

Vahlen, J.

BEROLINI
IMPRESSIT GVSTAVVS SCHADE (OTTO FRANCKE).

1893/94

VNIVERSITATIS LITTERARIAE

FRIDERICAE GVILELMAE

RECTOR ET SENATVS.

Semestri aestivo paene exacto studii academici institutionem quae sex mensibus qui insequuntur hibernis valebit sollemniter indicimus hortamurque commilitones ut ex admirabili hac quam exponimus scholarum abundantia ac varietate sibi quisque quae maxime conducere videantur seligant selectaque totis viribus amplectantur haud immemores in litterarum studiis plus putari profecisse qui multum quam qui multa assecutus fuerit. Copioso autem lectionum exercitationumque recensui more tralaticio praefationem praemittimus e doctrinae studiis petitam eamque parti quidem eorum qui in hac litterarum sede scholis interesse cupiunt accommodatam. Quarum praefationum argumenta ut plerumque in poetarum veterum libris interpretandis versari voluimus, ita nunc Ovidii Nasonis Fasti dederunt de quo disputaremus: videbamur enim nobis nonnihil conferre posse ad huius operis versuum quorundam sive sententiam declarandam sive scripturam stabiliendam; quamquam multa non sunt quae expromimus neque ea magna novitate inventorum insignia sed fortasse eo nomine non inutilia quia componendi artem Ovidianam in his carminibus maxime conspicuam et quae saepe doctis ansam errorum dederit uno et altero exemplo illustrare contingit. Sunt autem haec.

1. In Fastorum primo poeta cum a Iano quae est anni origo initium capiat sollemnia calendis Ianuariis fieri solita his versibus describit.

Cernis odoratis ut luceat ignibus aether
Et sonet accensis spica Cilissa focis?
Flamma nitore suo templorum verberat aurum
Et tremulum summa spargit in aede iubar.
Vestibus intactis Tarpeias itur in arces

80 *Et populus festo concolor ipse suo est.*
Iamque novi praeeunt fasces, nova purpura fulget,
Et nova conspicuum pondera sentit ebur.
Colla rudes operum praebent ferienda iuvenci
Quos aluit campis herba Falisca suis.
85 Iuppiter arce sua totum cum spectat in orbem,
Nil nisi Romanum quod tueatur habet.
Salve, laeta dies, meliorque revertere semper,
A populo rerum digna potente coli.
89 *Quem* tamen *esse deum te dicam, Iáne biformis?*

In hac particula distichon 85. 86 quia nec superiori narrationi adnecti posse neque cum insequentibus versibus in unam orationem coire videbatur mirum non est doctos homines non suo loco collocatum existimasse. Quorum A. Riesius traiiciendos esse versus affirmat, addita incerta opinione 'fortasse post 282.' Sed ei loco quid hi duo versus adlaturi sint aut qua ratione cum ista parte melius iungantur nec ipse declarat neque nos satis intelligere fatemur. In proxima vicinia transponendis versibus locum quaesivit C. Schenkelius qui duo disticha inverso ordine se excipere maluit.

87 *Salve, laeta dies, meliorque revertere semper,*
A populo rerum digna potente coli.
85 Iuppiter arce sua totum cum spectat in orbem,
Nil nisi Romanum quod tueatur habet.

Qua re veremur ne vir doctus hoc assecutus sit ut distichi fides labefactetur magis quam stabiliatur, quod quidem eo loco cui attribuit mirum in modum flaccescere incipit utpote orationi optime conclusae inutiliter et ex supervacuo adiectum. Quos contra Hermannus Peter, meritissimus horum librorum interpres, ita disputavit ut ordine versuum non temptato offensionem quae esset in illo disticho explicandi via tollere conaretur. Illa enim de Iove orbem terrarum contemplante ne ab antecedenti oratione seiuncta stare crederentur, hoc nos intelligere iussit, Iovem ipsa quam poeta describeret sollemnitate erigi et ad has res quae agerentur converti, itaque fieri ut in orbem ex arce sua spectaret: nam sic Ovidii verba reddidit '*Wie nun durch das feierliche Opfer aufmerksam gemacht* [*Iuppiter*] *von seiner* arx *den Blick aufrichtet und den Erdkreis überschaut, sieht er dort alles römisch.*' Cui opinioni docti hominis nos aegre ferimus quod assentiri non possumus; qui nobis videtur quae cupiat in verbis inesse inferre magis interpretando quam quae scripta sunt sic ut par est explicare. Ut enim largiamur Ovidium eam quam ille voluit sententiam exprimere verbis potuisse, tamen ut nunc res est, quam credibiliter statuitur hoc poetae consilium fuisse quod ipse nulla parte patefaciendum curavit. Itaque si recte interpretari verba volumus, fatendum est haec universe dici neque pendere a praemissa descriptione et hoc sentire poetam, Iovem quotiescumque spectet in orbem nil nisi Romanum videre.

Quodsi cum hac sententia distichon suam sedem tueri non potest, abiiciendum potius est aut loco movendum quam prava interpretatione a suo sensu detorquendum. Sed nos dum poetae mentem inquirimus qua hoc quod affirmat imperium Romanum totum terrarum orbem amplecti seorsum a festi diei expositione interposuerit, hoc intelligimus, transitum parari hoc modo ad proximi distichi sententiam, qua descripta Iani sollemnitas graviter admodum finitur. Cum enim hunc diem festum ita salutet ut eum dignum esse dicat qui *a populo rerum potente* colatur, hoc ut habeat quo nitatur, quasi Iove teste confirmat ante, esse populum Romanum rerum h. e. terrarum orbis potentem. Ita si recte intimum duorum distichorum tenorem explicamus, apparet primum, ordinem eorum nisi cum gravissimo detrimento orationis inverti non posse, deinde nihil desiderari quo prius distichon, quod tantum alterius causa praemissum est, etiam superiori narrationi, quae et ipsa plena est et absoluta, adnectatur. Hoc tamen agnoscitur, poetam, quoniam illa quae dicit de populo Romano terrarum domino non uno modo efferri poterant, velut in Tristium libro primo 5, 69 scribit

Sed quae de septem totum circumspicit orbem
Montibus, imperii Roma deumque locus;

similiter in tertio 7, 51

Dumque suis septem victrix de montibus orbem
Prospiciet domitum Martia Roma, legar,

nunc quod Iovem et Iovis arcem in ea causa commemorat, scite ex sollemnitate ipsa quam describit, quae in Capitolio celebratur, orationis colorem duxisse.

Haec quae disputavimus quamquam ipsa per se satis constare videbuntur, ei quidem qui suo sensu in mentem poetae sese insinuare animum inducat, tamen non desunt, quibus facilius fides haberi solet, ex iisdem libris petita similiter compositae orationis exempla. Quorum primum est quod item in primo legitur a versu 283, ubi, posteaquam Ianus interroganti poetae cur pace lateat, armis autem motis recludatur, respondit

Ut populo reditus pateant ad bella profecto,
Tota patet dempta ianua nostra sera.
Pace fores obdo, ne qua discedere possit:
Caesareoque diu nomine clusus ero,

hic ita pergit de Iano verba facere.

Dixit et attollens oculos diversa videntes
Aspexit, toto quidquid in orbe fuit:
Pax erat, et vestri, Germanice, causa triumphi,
Tradiderat famulas iam tibi Rhenus aquas.
Iane, fac aeternos pacem pacisque ministros
Neve suum, praesta, deserat auctor opus.
Quod tamen *ex ipsis licuit mihi discere fastis,*
Sacravere patres hac duo templa die.

His versibus illud non prohibet quominus in nostra quaestione utamur, quod inde a 283, quia Germanicum Germanicique res gestas laudant, in retractatione operis Germanici causa instituta additi sunt: in compositionis genere vel leviter attendenti non potest non insignis quaedam similitudo apparere. Ut enim illic Iovem, sic nunc Ianum orbem terrarum intuentem, ut illum nil nisi Romanum, sic hunc nusquam non pacem aspicientem facit; et haec illic salutatio sollemnis diei, hic preces de conservanda pace excipiunt. Nam hoc perspicuum esse potest, ea quae de Iano orbem respiciente dicantur propter preces dici cum pondere subiectas, quae illis non praemissis ne sequi quidem poterant. Quare hac similitudine confirmati retinemus hoc quod diximus, ex illo quoque distichorum pari prius ad alterum relatum eandem praeparandi vim habere neque aut abesse aut alio quo loco poni potuisse. Simul eodem exemplo cognoscitur, quo modo poeta, si hoc agebat, illa de Iove quae dixit imperium Romanum aspiciente cum festi diei descriptione connectere potuerit: nunc quoniam ibi nihil eorum legitur, eo confidentius asseverare licet hoc eum noluisse. Neque hoc vituperandum est aut ista similitudine eo abutendum ut negetur verum esse quod probavimus extrema duo disticha inter se artissime connexa ab iis quae praecedunt secreta stare; id quod apte fieri potuisse ipsa quam declaravimus distichorum ratio patefacit. Denique vel eo nomine haec inter se similia sunt quod interposita sive salute sive precibus per *tamen* particulam disputationis cursus repetitur, v. 89 *Quem tamen esse deum te dicam, Iane*; 289 *Quod tamen ex ipsis licuit mihi discere fastis* —; cuius particulae vim saepe eodem consilio apud alios quoque positae Petri adnotatio ad v. 289 nisi fallimur non recte significavit.

Sed adscribimus alia exempla.

5, 375 de Flora postquam ad omnia quae voluit poeta respondit

Omnia finierat: tenues secessit in auras.
Mansit odor: posses scire fuisse deam.
Floreat ut toto carmen Nasonis in aevo,
Sparge, precor, donis pectora nostra tuis.

5, 595 *Rite deo templumque datum nomenque bis ulto*
Et meritus voti debita solvit honor.
Sollemnes ludos circo celebrate, Quirites.
Non visa est fortem scaena decere deum.

4, 857 Remo sepulto

Urbs oritur, quis tunc hoc ulli credere posset,
Victorem terris impositura pedem.
Cuncta regas et sis magno sub Caesare semper
Saepe etiam plures nominis huius habe;
Et quotiens steteris domito sublimis in orbe,
Omnia sint humeris inferiora tuis.

4, 949 *Aufer Vesta diem. cognati Vesta recepta est*
Limine. sic iusti constituere patres.
Phoebus habet partem, Vestae pars altera cessit,
Quod superest illis, tertius ipse tenet.
State Palatinae laurus praetextaque quercu
Stet domus: aeternos tres habet una deos.

Haec exempla, ex quibus tantum dedimus quantum satis erat ad significandum quod volumus sed quae qui penitus diiudicare velit suo tenore inspiciat necesse est, haec igitur exempla qui cum cura perspexerit, intelliget Ovidium in partibus operis sui artificiosam quandam concludendi rationem sectari sed ita ut extremis praemittat quae illis pro fundamento esse possint. Atque hoc est illud componendi genus quo declarato putabamus vindicari posse locum a quo disceptando disputatio nostra initium fecit. Quid enim, ut hoc utamur, illi similius esse potest quam haec ultima quae attulimus, quibus apparet tres partes domus describi v. 951. 952, ut habeat poeta quod addat precibus *Stet domus: aeternos tres habet una deos.* Vel exemplo paenultimo quis non videt poetam finita rerum memoria summam complecti sententia *Urbs oritur .. victorem terris impositura pedem*, quo commodius huic subiiciantur preces. Quae quod habent 861 s. *Et quotiens steteris domito sublimis in orbe*, *Omnia sint humeris inferiora tuis* manifestum est poetam redire ad eam quam ante posuit praeclaram *Urbis* imaginem *victorem terris imposyturae pedem* eamque repetitam absolvere. Ut paene incredibile videatur, hoc extremum distichon, quo nihil magis Ovidianum esse potest, interpretes vituperare aut criticos ab Ovidio abiudicare.

Sed his exemplis si quid forte profecisse existimabimur uti licebit et maxime extremo ex iis ad tutandum locum alterum Fastorum quem plerique omnes interpolatrici manu auctum esse clamant.

2. In extremo libro sexto Clio refert hoc praeconium Marciae a v. 801

Sic ego. sic Clio. Clari monumenta Philippi
Aspicis, unde trahit Marcia casta genus,
Marcia, sacrifico deductum nomen ab Anco,
In qua par facies nobilitate sua.
Par animo quoque forma suo respondet. in illa
Et genus et facies ingeniumque simul.
Nec quod laudamus formam, tu turpe putaris:
Laudamus magnas hac quoque parte deas.

In his versibus explicandis proficiscimur a verbis (804) *In qua par facies nobilitate sua.* Quae Petrus ita accipit ut ad *par*, ne quis cum ablativo nominis coniungi censeat, dativum *Anco* audiri velit: in qua facies nobilitate sua Anco par fuit. Eandemque explicandi rationem simillimis verbis adhibuit quae in quarto leguntur 306

Claudia Quinta genus Clauso referebat ab alto,
Nec facies impar nobilitate fuit.

Scilicet *non impar Clauso* intelligi iubet, ut facies Claudiae non minus nobilis quam Atti Clausi facies fuisse dicatur. Miramur docto interpreti hanc sententiam iure vituperatam ab aliis etiamnunc probari. Quid enim faciei Marciae vel Claudiae cum Anci facie aut Clausi? Immo dubium esse non potest quin tam Marciae quam Claudiae forma cum earundem nobilitate generis contendatur, a qua laudanda poeta in utraque orsus est: Marcia ab Anco nomen ducit; Claudia a Clauso genus refert: et huic earum nobilitati nominis aequa erat utriusque facies vel forma. Et sic solet Ovidius quae sunt comparabilia inter se comparare, velut in epistola ex Ponto libri tertii tertia v. 99

Conveniens animo genus est tibi: nobile namque
100 *Pectus et Herculeae simplicitatis habes.* — —
103 *Mens tua sublimis supra genus eminet ipsum,*
Grandius ingenio nec tibi nomen inest

et in iisdem epistolis 1, 2, 2

Maxime, qui tanti mensuram nominis imples
Et geminas animi nobilitate genus.

Quod vero *par* cum sexto casu nominis, non tertio coniunctum est, Arusiani Messii testimonium nemo ignorat qui hoc ipsum testatur cum ita scribit in Keilii Grammaticis Latinis VII p. 500 'par his. Cic. pro Cluentio "ingenio et virtute par his quos ante memoravi." par hac re. Sal. hist. IIII "scalas pares moenium altitudine." par cum his. Sal. Iug. "parem cum liberis tuis regnique participem fecisti".' Quo magis duplici exemplo Ovidiano cedendum est: *in qua par facies nobilitate sua; nec facies impar nobilitate fuit.* Quae qui contulerit, non potest non fateri hariolatum esse Merkelium cum altero loco *in qua* pars *facies nobilitate sua est* ederet, alterum intemptatum relinqueret. Qui vir acutus qua erat ingenii perversitate ab omni simplicitate sentiendi aliena nimis saepe sanae rationi repugnantia legentibus ingerit. Sed accedit tertium exemplum 2, 758

Et facies animo dignaque parque fuit,

ambiguum illud quidem sed quod nihil impedit quominus ad istorum normam accipiamus; quamquam apertum est *animo* ablativum non eandem vim ad *digna* et ad *par* relatum habere.

Redimus illuc: nam quae sequuntur

Par animo quoque forma suo respondet. in illa
Et genus et facies ingeniumque simul

gravissimas turbas excitaverunt. Praeeuntibus enim Iano Broukhusio, Iohanne Schradero, viris eximiis, cum Merkelio Petri editio hoc distichon uncis circumscriptum ut spurium notavit. Neque negamus omissis duobus versibus quae restant tolerari posse.

unde trahit Marcia casta genus,
Marcia, sacrifico deductum nomen ab Anco,

804 *In qua par facies nobilitate sua.*
807 *Nec quod laudamus formam, tu turpe putaris:*
Laudamus magnas hac quoque parte deas.

Quamquam quod laudatam faciem continuo excipit excusatio eius laudis *Nec quod laudamus formam*, cui rei multum tribuit in sua causa Petri iudicium, veremur ne subtilius explorata oratione secus sentiendum sit. Sed tamen illa tolerabilia esse concedimus: ferri vero non posse arbitramur quod similibus rationibus ductus W. Gilbertus (in Fleckciseni annalibus a. 1878 p. 784) commentus est, qui non illud distichon sed versus 804. 805 exstirpandos ratus hanc orationem (nam tália ut saepe dicimus oculis animoque subiicienda sunt)

unde trahit Marcia casta genus,
803 *Marcia, sacrifico deductum nomen ab Anco*
806 *Et genus et facies ingeniumque simul*

peritissimo poetae obtrudere non dubitavit: qui quidem sensit ipse, neque sensum verissimum confutare debebat, *faciem ingeniumque* a *deductum* participio pendere non posse, illud non sensit, *nomen et genus* prave uno ordine recenseri: quo enim discrimine duo nomina distingui putavit nullum est, neque iis nisi varietatem orationis quaeri vel illa docere possunt quae supra de epistolis ex Ponto attulimus. Sed Petri *ἀθέτησις* quibus argumentis nitatur inquirendum est. Qui primum Gilberto assentiens vituperavit verba *par animo quoque forma suo respondet;* quia enim de facie vel forma poeta loqui coepisset, non *animo quoque formam* sed *formae animum quoque parem respondere* dicendum fuisse. Quibus non hoc obiiciemus, apud veteres tam Graecos quam Romanos in iis quae inter se contenduntur saepe variari oratione, ut cum hoc illi simile fuisse dicendum fuerit, illud huic esse simile dicatur: de quo genere quod saepe multis nostratium cogitandi more deceptis offensioni fuit, alibi plura congessimus; eodemque modo Ovidius ipse versu supra citato ex Ponto 3, 3, 99 scribit *Conveniens animo genus est tibi: nobile namque pectus . . habes*, ubi exspectari poterat contra *generi animum convenientem esse* dici, quoniam de animo deinceps, non de genere agitur. Sed ea nos ratione nunc non utimur, qui sic putamus Ovidium optime sententias suas conformasse, nihil ut excusationis indigeat. Etenim duplici faciei comparatione instituta cum primum faciem sive formam Marciae parem esse cum nobilitate generis, a cuius laude exorsus est, deinde cum animo quoque eius et ingenio formam faciemve parem esse dicat, aequabilitatem quandam orationis assecutus est in qua non est quod reprehendatur aut offendat. Porro iidem viri docti consentientes tautologiae molestiam increpant, qua his pauculis versibus pulchritudo ter, bis *facie* semel *forma* appellata, legentibus inculcetur. Qui nomina videntur numerasse, sententiarum conformationem minus attendisse, qua tamen nascitur ea quam vituperandam ducunt earundem vocum iterationem. Etenim primum poeta *faciem* dupliciter et cum generis *nobilitate* et cum *animi* ingeniique dotibus comparandam dicit, deinde haec tria, formam nobilitatem ingenium, quae simul inesse in Marcia vult,

colligit unaque sententia reponit: *in illa Et genus et facies ingeniumque simul.* Ubi hic reprehensioni locus est? Quin quod exposita sententia rursus refertur, vel maxime Ovidiani moris est, quem cum multa ostendant, velut quae 4, 543 leguntur

Tota domus laeta est, hoc est materque paterque
Nataque. tres illi tota fuere domus,

tum exemplum in extremo capite primo positum, unde nobis aliquid subsidii in defendendo hoc loco fore praediximus.

Aufer Vesta diem. cognati Vesta recepta est
Limine. sic iusti constituere patres.
Phoebus habet partem, Vestae pars altera cessit,
Quod superest illis, tertius ipse tenet.
State Palatinae laurus praetextaque quercu
Stet domus: aeternos tres habet una deos.

Laudata autem tribus partibus Marcia quod praedicatam faciem excusaturus poeta in hunc modum orationem continuat *nec quod laudamus formam, tu turpe putaris* cet., hoc genus redeundi interposito disticho aliquanto aptius fuisse sentimus quam eodem omisso si haec illis *in qua par facies nobilitate sua* continuo subiicerentur. Denique quoniam de internoscendo Ovidio et interpolatore agitur, non negligendum est insigne variandi studium, Ovidio inprimis dignum, quo *forma* et *facies, animus* et *ingenium, nomen, genus, nobilitas* inter se miscentur et permutantur.

3. De Fabiorum interitu quae narrat Ovidius in secundo Petrus ita edenda curavit.

Haec fuit illa dies, in qua Veientibus armis
Ter centum Fabii ter cecidere duo.
Una domus vires et onus susceperat urbis:
Sumunt gentiles arma professa manus.
Egreditur castris miles generosus ab isdem,
E quis dux fieri quilibet aptus erat.
Carmentis portae dextro est via proxima iano.
Ire per hanc noli, quisquis es: omen habet.
Ut celeri passu Cremeram tetigere rapacem
(Turbidus hibernis ille fluebat aquis).
Castra loco ponunt —

Multa sunt in his versibus quae etiamnunc interpretis curam requirere videntur, velut quod Petrus ad v. 199 adnotat *castris ab isdem* esse 'ab eadem domo', vix censemus probari posse: quippe haec est sententia quam habet distichon praecedens *Una domus vires et onus susceperat urbis.* Sed quoniam *dux* et *miles* inter se opponuntur, hac figurata oratione (neque enim proprie dicuntur *egredi e castris,* quae vulgaris est loquendi ratio de militibus in pugnam proficiscentibus) hoc dici videtur generosos illos pari gradu et condicione milites fuisse, quamquam quilibet eorum dux esse

potuerit. Sed haec et alia praetermittimus: illud unum agimus ut quae Ovidius de via refert quam Fabii ingressi sint, si fieri possit, rectius constituantur. Qui quod ita scribit *Carmentis portae dextro est via proxima iano*, iis assentiendum ducimus, qui viam dici volunt quae dextro iano h. e. dextro fornice portae Carmentalis fuerit, idque liquido confirmari putant simili memoria Livii. Eo enim auctore Ovidium in Fastis usum esse C. Schenkelius ita probavit ut refragari non liceat; neque erat quod Madvigius in Emendationibus Livianis (ed. II.) p. 78 n. cum in una re eiusdem narrationis Ovidium cum Livio conspirantem indicaret, dubius quaereret Ovidiusne sua a Livio haberet an uterque ab aliquo antiquiore. Livius igitur cum tradat 2, 49, 8 *Infelici via dextro iano portae Carmentalis profecti ad Cremeram flumen perveniunt*, nunc quoque haud obscurum est unde sua hauserit Ovidius, et utrumque eadem vi et sententia ianum fornicem dicere. Nihilominus fuerunt qui haec quae simplicitas suadebat aspernati alia et impeditiora anquirerent, H. Iordanus inprimis, qui in Topographia Urbis (1, 1 p. 239 n. cf. Herm. 4, 234) de ea re verba fecit; similiter H. Wintherus De Fastis Verrii ab Ovidio adhibitis (Berol. 1885) p. 50 s. Qui Festi testimonio ducti, haec tradentis p. 285 M. 396 Th. *religioni est quibusdam porta Carmentali egredi et in aede Iani quae est extra eam senatum haberi, quod ea egressi sex et trecenti Fabii apud Cremeram omnes interfecti sunt, cum in aede Iani s. c. factum esset uti proficiscerentur*, Ianum et Iani aedem immiscentes, cum apud Livium *dextro Iano* interpretarentur infelici via ita ut Ianus dexter esset*), apud Ovidium *dextra* scribi mallent ut esset *dextra via proxima Iano*, quae aperta erant mirum in modum obscurarunt. Haec singillatim persequi a nostro consilio alienum est nec Iani memoriam cum porta Carmentali et Fabiis mixtam ab origine ducere conamur. Hoc dicimus Livii Ovidiique consensu standum esse et misso Iano Ianique templo apud utrumque *dextro iano portae Carmentis* sive *Carmentalis* retinendum et utrobique dextrum fornicem eius portae esse intelligendum. Neque ab ea nos sententia deflecti patimur difficultate quadam quam parit *proxima*, qua illi moti videntur qui *proxima Iano* scribi et coniungi mallent. Atqui Petrus, qui de *dextro iano* recte iudicavit, *proximam viam* dici proximam ad Cremeram scribit: quod quam vere posuerit, non levis dubitatio est propterea quod nec ante Cremera appellata est et paulo post (205) nominatur ita ut ante nec memorata neque cogitata fuisse videatur. Paulo fortasse probabilius ex *Veientibus armis* quae v. 195 dicuntur ad *proxima* universe audiatur significatio loci quo cum Veientibus castra conferenda fuerint. Quamquam vel sic epitheton pendere dicas; tota autem oratio penitus excussa fallimur aut alio ducit. Qui enim ita loquitur

Carmentis portae dextro est via proxima iano:
Ire per hanc noli, quisquis es: omen habet

is duas sententias in unum complecti videtur ut admoneat eum quemcumque appellat, si proxima via sit dextro iano portae Carmentis, ne per hanc viam utpote mali ominis

---

*) Vide O. Richterum haec Iordani refutantem in Herm. 17 p. 427.

ire velit. Neque enim est quod *per hunc* legamus ut pronomen ad *ianum* referatur sed *per hanc* viam interpretamur scilicet eam quae dextro iano ducat, quemadmodum alibi loquitur Ovidius, 6, 604 *ibat per medias alta feroxque vias**); *omen* autem *habere* nihil interest utrum *ire* dicatur an *via*. Sed in hac conformatione orationis statim percipitur *proxima* planam et ad hanc rem quae agitur appositam significationem habere. Quod vero ex duabus sententiis priorem, non addita particula condicionali, protasis loco esse volumus, vix est quod dedita opera vindicemus: adeo frequens est hoc genus apud hunc potissimum poetam; cuius pauca afferimus ex Fastis prompta.

3, 765 *Cur anus hoc faciat quaeris: vinosior aetas*
Haec est;

6, 551 *Cur vetet ancillas accedere quaeritis: odit,*
Principiumque odii si sinat illa canam.

6, 283 *Cur sit virginibus quaeris dea culta ministris:*
Inveniam causas hac quoque parte suas.

(cf. 1, 219; 5, 526; Metam. 2, 512.)

2, 283 *Cur igitur currant et cur (sic currere mos est)*
Nuda ferant posita corpora veste rogas:
Ipse deus velox discurrere gaudet —

6, 169 *Pinguia cur illis gustentur larda calendis*
Mixtaque cum calido sit faba farre rogas:
Prisca dea est aliturque cibis —

Sed in his omnibus quod vulgo interrogationem designant, quamquam non vituperamus, tamen ea vera harum sententiarum natura non est: haec enim quae dicit *quaeris*, *quaeritis*, *rogas* non differunt ab eo quod alibi eundem in sensum ponitur *si quaeris*

3, 183 *Quae fuerit nostri, si quaeris, regia nati,*
Aspice de canna straminibusque domum.

6, 212 *Si titulum quaeris, Sulla probavit opus.*

6, 767 *Tempora si veteris quaeris temeraria damni,*
Quintus ab extremo mense bis ille dies.

Eandemque rationem prae se ferunt, in quibus tamen nemo interrogationem notat,

6, 113 *Huic aliquis iuvenum dixisset amantia verba:*
Reddebat tales protinus illa sonos.

(cf. 4, 487.)

---

*) Idem 4, 186 *cervice feretur Urbis per medias exululata vias*; 2, 553; 2, 221 *per sata perque vias fertur*; Trist. 5, 7, 14 *per medias in equis itque reditque vias.* Ut in discrepantia codicum ambiguum videatur in Fastis 1, 122 utrum haec poetae tribuas

Cum libuit pacem placidis emittere tectis,
Libera per tutas *ambulat illa vias*

an quod Petrus cum aliis praefert *Libera* perpetuas *ambulat illa vias*, in quo *perpetuas* quam vim habere dicas incertum.

5, 321 *Florebant oleae: venti nocuere proterci;*
Florebant segetes: grandine laesa Ceres;
In spe vitis erat: caelum nigrescit ab austris.

Quae qui contulerit cum 5, 263—265 *si bene floruerint segetes, erit area dives* cet. illorum orationem recte aestimabit. Adde

1, 315 *Institerint nonae: missi tibi nubibus atris*
Signa dabunt imbres —
2, 453 *Orta dies fuerit: tu desine credere ventis.*

Ad horum igitur exemplorum similitudinem si distichi illius orationem probabiliter constituimus

Carmentis portae dextro est via proxima iano:
Ire per hanc noli, quisquis es: omen habet,

intelligimus poetam hac lepida forma, cum nescio quem quasi per sermonem appellat, viam istam quae dextro iano portae Carmentalis ducat describere ab eaque via ineunda quippe male ominata dehortari velle. Sed iam quaerimus quid Ovidio consilii fuerit haec exponenti, qui has res videlicet non ipsas suapte causa retulisse censendus est. Et tamen, si revera, quemadmodum est in Petri exemplari, hoc distichon excipiebatur ab illo versu

Ut celeri passu Cremeram tetigere rapacem,

frustra circumspicias, quid moverit eum, ut portam Carmentalem vel viam istam quam describit portae Carmentalis mali ominis esse et vitandam diceret. Si hoc volebat Ovidius quod Livio auctore constabat, Fabios illa via exiisse, certe *hac (via) ut Cremeram tetigere* dicturum fuisse credas (cf. 2, 393), quamquam ut verum fateamur ne eo quidem desiderium legentis satis expleri concedimus: nunc nihil est, quo portae Carmentis mentio facta cum rei gestae expositione connectatur neque credibile esse aiimus tam laceram et interruptam narrandi seriem integram et a dexterrimo poeta cui omnia suo tenore fluere solent profectam esse*). Quae dum miramur erudito editori probari potuisse, advertimus ab eo duos versus qui ibi vulgo legebantur suo arbitratu interceptos esse. Nam plena oratio in maiore quidem parte codicum servata et antiquitus vulgata haec est

Carmentis portae dextro est via proxima iano:
Ire per hanc noli, quisquis es: omen habet.
Illa fama refert Fabios exisse trecentos.
Porta vacat culpa, sed tamen omen habet.
Ut celeri passu Cremeram tetigere rapacem cet.

Et quis non sentit his additis versibus lucem ex tenebris fulgere et ex insana ratione iam prudens auctoris consilium patere. Non iam veros esse hos duos versus dicimus,

*) Non nescimus Petrum non ita raro in his libris poetae negligentiam incusasse. Quae dum diligenter ut par fuit exsequimur, videbamur nobis quidem nonnumquam intelligere, non iustam esse reprehensionem.

sed illud affirmamus, potuisse exemplo esse, quo modo imperfecta narratio absolvi apte potuerit. Quos versus qui spurios esse sibi persuaserant, saltem indicare hiatum debebant, quo hiatu similis sententiae distichon haustum esset. Namque haec est Ovidii consuetudo ut a descriptione loci res gestas componere ordiatur: cuius moris exemplum quod propius accedat ad nostrum hoc primum ponimus ex Fastis 5, 673 s.

Est aqua Mercurii portae vicina Capenae:
Si iuvat expertis credere, numen habet.
Huc *venit incinctus tunicam mercator et urna . . haurit aquam.*

Et quamquam hoc genus minime ignotum est, quo inde ab Homericis carminibus nullus non poetarum sive Graecorum sive Romanorum usus est, de quo Schneidewinus nonnulla affert in Philologi sui primo p. 380, tamen fortasse non inepte egisse videbimur quod Fastorum quidem exempla Ovidiana collegimus, quorum pleraque illo modo regionem descriptam habent, nonnulla ceteroquin eadem ratione composita personam.

1, 469 *Orta prior luna, de se si creditur ipsi,*
A magno tellus Arcade nomen habet.
Hic *fuit Euander.*

2, 435 *Monte sub Esquilio multis incaeduus annis*
Iunonis magnae nomine lucus erat.
Huc *ubi venerunt* — —

2, 443 *Augur erat, nomen longis intercidit annis,*
Nuper ab Etrusca venerat exul humo.
Ille *caprum mactat.*

2, 491 *Est locus, antiqui Capreae dixere paludem:*
Forte tuis illic, *Romule, iura dabas.*

2, 679 *Est via, quae populum Laurentes ducit in agros,*
Quondam Dardanio regna petita duci.
Illa *lanigeri pecoris tibi, Termine, fibris*
Sacra videt fieri sextus ab urbe lapis.

2, 703 *Hortus odoratis suberat cultissimus herbis,*
Sectus humum rivo lene sonantis aquae.
Illic *Tarquinius mandata latentia nati*
Accipit — —

3, 263 *Vallis Aricinae silva praecinctus opaca*
Est lacus, antiqua religione sacer.
Hic *latet Hippolytus* — —

3, 295 *Lucus Aventino suberat niger ilicis umbra,*
Quo posses viso dicere 'numen inest'.
In medio gramen — —

300 Huc *venit et fonti rex Numa mactat ovem.*

3, 567 *Fertilis est Melite sterili vicina Cosyrae*
Insula, quam Libyci verberat unda freti.
Hanc *petit.*

3, 581 *Est prope piscosos lapidosi Crathidis amnes*
Parvus ager: Cameren incola turba vocat.
Illuc *cursus erat.*

3, 667 *Orta suburbanis quaedam fuit Anna Bovillis,*
Pauper, sed multae sedulitatis anus.
Illa *levi mitra canos redimita capillos*
Fingebat tremula rustica liba manu.

3, 799 *Matre satus Terra, monstrum mirabile, taurus,*
Parte sui serpens posteriore, fuit.
Hunc *triplici muro lucis incluserat atris* —

4, 305 *Claudia Quinta genus Clauso referebat ab alto*
Nec facies impar nobilitate fuit. — —

313 Haec *ubi castarum processit ab agmine matrum* —

4, 337 *Est locus in Tiberim qua lubricus influit Almo*
Et nomen magno perdit in amne minor.
Illic *purpurea canus cum veste sacerdos* — —

4, 427 *Valle sub umbrosa locus est aspergine multa*
Uvidus ex alto desilientis aquae.
*Tot fuerant**) illic *quot habet natura colores* —

Cf. ibid. 419 ss.

4, 491 *Alta iacet vasti super ora Typhoëos Aetne,*
Cuius anhelatis ignibus ardet humus.
Illic *accendit geminas pro lampade pinus.*

4, 495 *Est specus exesi structura pumicis asper,*
Non homini regio, non adeunda ferae:
Quo *simul ac venit* —

4, 649 *Silva vetus nullaque diu violata securi*
Stabat, Maenalio sacra relicta deo — —
hic *geminas rex Numa mactat oves.*

---

*) Dubitamus quam recte Petrus *suberant* ediderit pro eo quod est in libris *fuerant.* Illud quid significet ex 3, 295, 2, 703 cum Petri adn., 4, 570 cognoscitur, sed in hunc locum quadrare non videtur, si quidem sententia haec est 'sub umbrosa valle locus uvidus est: in eo loco non suberant sed erant tot flores quot natura habet.' Pro *erant* autem saepe apud hunc poetam et apud alios *fuerant* poni solere constat: exempla quaedam affert Merkelius in praef. tertiae edit. ad h. l.; alia Hauptius ad Metam. 3, 630 adscripsit possumusque multa addere.

4, 683 *Frigida Carseolis nec olivis apta ferendis*
Terra, sed ad segetes ingeniosus ager.
Hac *ego Paelignos, natalia rura, petebam.*

5, 149 *Est moles nativa loco. res nomina fecit:*
Appellant Saxum — —

153 *Templa patres* illic *oculos exosa viriles*
Leniter acclini constituere iugo.

5, 209 *Est mihi fecundus dotalibus hortus in agris:*
Aura fovet, liquidae fonte rigatur aquae.
Hunc *meus implevit generoso flore maritus.*

5, 707 *Liber ab arboribus locus est, apta area pugnae.*
Constiterant illo, *nomen Aphidna,* loco.

6, 9 *Est nemus arboribus densum, secretus ab omni*
Voce locus, si non obstreperetur aquis.
Hic *ego quaerebam —*

6, 105 *Adiacet antiquus Tiberino lucus Helerni,*
Pontifices illuc nunc quoque sacra ferunt.
Inde *sata est nymphe —*

Cf. 6, 205 ss., 219 ss.

6, 477 *Pontibus et magno iuncta est celeberrima circo*
Area, quae posito de bove nomen habet.
Hac ibi *luce ferunt Matutae sacra parenti.*

6, 495 *Est spatio contracta brevi, freta bina repellit*
Unaque pulsatur terra duabus aquis:
Huc *venit insanis natum complexa lacertis.*

6, 669 *Servierat quidam, quantolibet ordine dignus,*
Tibure, sed longo tempore liber erat.
Rure dapes parat ille *suo —*

Haec exempla usus Ovidiani ex uno opere excerpta qui cum cura consideraverit, eo magis, opinamur, fatebitur, fieri non potuisse, quin post descriptam viam ominosam portae Carmentalis hac via Fabios exiisse aperte memoraretur; et hoc non intellexisse insigne est indicium perversae rationis Merkelii qui princeps fuit expungendi distichi ceterosque sua auctoritate traxit.

De oratione diximus et quid ea requireret: nunc agendum est de auctoritate distichi quod habet eam sententiam quam necessariam esse declaravimus. Libri plerique exhibent hos duos versus, sed iidem desiderantur in principibus duobus, Petaviano sive Reginensi et Ursiniano (in hoc tamen ma. alt. adiecti). Qua re magnopere eorum fides debilitaretur, nisi et causa prompta esset quae versus istos sua sede deiecisset, et similes errores ne alibi quidem ab his codicibus abessent. Etenim cum haec disticha se excipiant

Carmentis portae dextro est via proxima iano:
Ire per hanc noli, quisquis es: omen habet.
Illa fama refert Fabios exisse trecentos.
Porta vacat culpa, sed tamen omen habet,

nemo non videt, propter eundem duorum pentametrorum exitum accidisse librario ab altero ad alterum *omen habet* aberrante ut alterum par versuum omitteretur. Idem autem genus vitii tam in Petaviano codice occurrit, in quo 3, 395 ss.

Arma movent pugnas. pugna est aliena maritis.
396 *Condita cum fuerint, aptius omen* erit.
His etiam coniunx apicati sancta Dialis
Lucibus inpexas debet habere comas.
Tertia nox dimensa suos ubi moverit ignes,
400 *Conditus e geminis piscibus alter* erit

erit forma bis in extremo versu (396. 400) posita (nam nihil ad hanc rem pertinet *condita* et *conditus* in iisdem versibus primis collocatum) factum est ut versus 397—400 interciderent, tertia demum manu in margine adscripti (cf. Riesii praef. ad h. l. et Petri disp. crit. p. 7), quam in Ursiniano, qui 2, 279 ss. cum haec vulgentur

Transtulit Euander silvestria numina secum;
280 *Hic ubi nunc urbs est, tum locus urbis* erat.
Inde deum colimus devectaque sacra Pelasgis;
Flamen ad haec prisco more Dialis erat

versus 281. 282 non exhibet ob repetitum exiguo intervallo *erat* praeteritos (cf. Petri disp. crit. p. 11); in utroque autem codice ex iis quae 4, 135 ss. leguntur

135 *Aurea marmoreo redimicula solvite* collo,
Demite divitias: tota lavanda dea est.
137 *Aurea siccato redimicula reddite* collo:
Nunc alii flores, nunc nova danda rosa est

versus 136. 137 desiderantur origine erroris manifesta: neque erat quod versus qui in paucis quidem sed bonis codicibus servati sunt et quorum elegantia Ovidianam artem vel maxime decebat in suspicionem falsi vocarentur.

Sed hoc quod in duos libros qui optimi habentur cadere videmus, alios quoque Fastorum codices occupavit; velut in sexto

Terra pilae similis, nullo fulcimine nixa,
270 *Aëre subiecto tam grave pendet* onus.
Ipsa volubilitas libratum sustinet orbem,
Quique premat partes, angulus omnis abest.
Cumque sit in media rerum regione locata
Et tangat nullum plusve minusve latus:
275 *Ni convexa foret, parti vicinior esset,*
Nec medium terram mundus haberet onus

Ursinianus quidem (nam Petavianus iam 5, 24 desinit) habet versus cunctos, sed a multis bonis absunt v. 271—276 non alia de causa quam quod geminatum *onus* in fine versuum 270 et 276 librarios decepit; quare hos versus casu in parte codicum omissos qui insiticios esse iudicarunt, certe hoc argumento uti non debebant. Quod vero in eodem sexto, ubi haec vulgo leguntur

737 *Notus amor Phaedrae, nota est iniuria Thesei:*
Devovit natum credulus ille suum.
Non impune pius iuvenis Troezena petebat:
740 Dividit obstantes pectore taurus aquas,
Solliciti terrentur equi frustraque retenti
Per scopulos dominum duraque saxa trahunt,

in iisdem codicibus (qui v. 271—276 non habent) sed nulla aperta causa erroris versus 739. 740 desiderantur, quos Ursinianus habet et quos abesse posse sine damno Petri rationibus minime probatur, indicio esse potest hoc genus vitii etiam latius serpsisse. Quo magis cavendum est ne versus iam ea de causa condemnemus quia in codicibus vel optimis non leguntur. De nostro autem disticho illud nos nihil movet quod in uno codice (Mallerstorfiensi) hexameter tantum legitur omisso versu minore sed in margine recenti manu adscripto pentametro *Quos omnes misere perdidit una dies.* Nam huic quidem nihil tribuendum est, qui unde sumptus sit neminem fugit. Quod autem dimidiatum distichon exaratum est, in eodem codice etiam alibi singuli versus sive hexametri singuli sive pentametri casu vel negligentia omissi sunt (cf. Petri disp. crit. p. 14). Quam ob rem nos minime probamus doctos, qui nimium huius codicis auctoritate confisi hexametrum quidem retinendum, pro pentametro autem quidvis aliud excogitandum censent. Immo ipsa librorum memoria exigit, ut de toto disticho, quod pleraque pars bonorum exhibet, omittunt duo optimi, quaeratur, sitne spurium an ab Ovidio profectum: id quod iam putamus constare nisi ex ipso argumentis petitis demonstrari non posse. Sed eius generis argumenta quibus Petrus Ovidianum non esse probatum ivit (nam Merkelius identidem *ineptum* vocavit, rationibus pepercit) infirma admodum sunt: supervacaneum certe esse: quod si verum esset, nihil tamen argueretur; et nos falsum esse evincere studuimus. Versu 202 prave vel scripto vel intellecto factum esse ut aliquid de Fabiorum exitu addendum fuisse crederetur. At vero ex eo versu, qui sententiam habet ipsam per se incertam pendentem (cur enim hoc dicit poeta viam omen habere?), si quis collegit de Fabiis proficiscentibus dicendum fuisse, nec illum prave intellexit et hoc recte collegit sensumque probavit subtiliorem nostris interpretibus. Sed his argumentis ut nihil efficitur, sic quo magis fides damnatorum versuum stabiliatur, nunc hoc agendum est ut distichon, quod vere affirmare licet a nemine eorum qui condemnarunt recte intellectum esse, quam accuratissime enarretur totaque oratio quae quattuor versus tenet sic ut par est in clara luce ponatur.

Carmentis portae dextro est via proxima iano:
Ire per hanc noli, quisquis es: omen habet.
Illa fama refert Fabios exisse trecentos.
Porta vacat culpa, sed tamen omen habet.

Quarto versu apparet rediri ad secundum eandemque causam qua poeta in secundo eum quicum colloquitur dehortatur variata oratione referri in quarto. Qui si pars est instituti sermonis cum nescio quo, ad eundem sermonem necesse est referatur versus tertius; quem qui attentius examinaverit, oratio ipsa videtur indicare sic non narrare poetam sed hanc causam afferri admonitionis praemissae de omine. Quod si recte statuimus, intelligitur hos quattuor versus totum efficere et in unum coalescere sermonem cum eo habitum quem poeta verbis appellat *quisquis es*. Cuius sermonis iter in hunc fere modum explicare licet. 'Quisquis es, si proxima via dextro iano portae Carmentalis est, noli per hanc viam ire: nam omen habet. Illa enim via fama refert trecentos*) Fabios profectos, quos nemo nescit una die interiisse. Porta quidem nihil commisit quod culpetur, sed tamen ob infelicem istum exitum mali ominis est ut vitanda sit.' Ex hoc autem aequabili tenore orationis consequitur aut quattuor versus abiiciendos esse aut nullum. Neque tamen verendum est ne quae supra de descriptione loci ex qua rerum narrationem nectere soleat Ovidius exposita sunt hac inita ratione eleventur aut pereant. Nam sic quoque et viam portae Carmentalis describit et ea via Fabios profectos esse refert, sed illa sermonis venustate ascita longe hoc quod voluit artificiosius assecutus est. Ceterum Ovidium, qui 1, 59 *omen ab eventu esse* docuit, ex ea opinione videmus a Fabiorum exitu hoc repetiisse quod porta Carmentalis vel dexter ianus eius portae mali ominis esse crederetur multisque eo egredi religioni esset; quod idem alii testes tradiderunt, Festus quem supra p. 11 citavimus, idem p. 334 M. 496 Th. *Scele*[rata porta eadem app]*ellatur a quibusdam*, [quae et Carmentalis] *dicitur*, *quod ei proximum Car*[mentae sacellum fuit . . scele]*rata autem quod per eam* [sex et trecenti Fabii c]*um clientium millibus* [quinque egressi adversus E]*truscos*, *ad amnem* [Cremeram omnes sunt inter]*fecti. qua ex cau*[sa factum est, ut ea porta int]*rare egredive* [mali ominis habeatur]; (cf. Paulus Diac. p. 335). Ex eodemque fonte Servius in Aeneid. 8, 337 *iuxta portam quae primo a Carmente Carmentalis dicta est, post scelerata a Fabiis trecentis sex qui per ipsam in bellum profecti non sunt reversi.* Dio Cassius 1, p. 20, 21 Bekk. **διὰ τοῦτο . . τὰς πύλας δι' ὧν ἐξεστράτευσαν (οἱ Φάβιοι) ἐν ἀτιμίᾳ ἐποιήσαντο ὥστε μηδένα δι' αὐτῶν ἄρχοντα διιέναι.** Unus Livius quae habet (supra adscripta p. 11) ambiguum est eandemne in partem interpretere an ita ut Fabiorum interitum inde ducat quod portam

*) *trecentos* nunc dicit universe quos supra accuratius *ter centum ter duos* appellavit. Cf. Ex Ponto 1, 2, 2

Qui nasci ut posses, quamvis cecidere trecenti,
Non omnes Fabios abstulit una dies.

vel viam quae mali ominis fuerit non devitaverint (cf. O. Richterum l. s. c. p. 428). Neque offensioni esse potest apud Ovidium quod praemissis illis de iano dextro portae Carmentalis postea *porta* dicatur culpa vacare, *porta* omen habere, cum praesertim etiam alii testes, quos supra citavimus, haec universe de porta Carmentali referre consueverint. In his cum nihil sit quod suspicionem movere de auctore versuum possit, illud veram Ovidii manum vel maxime prae se ferre videatur, quod sententias iteravit in eademque verba duos pentametros desinentes fecit. Sic enim solet circuitus orationis describere, nec solum easdem sententias paulum modo variatas referre velut 6, 295 ss.

Esse diu stultus Vestae simulacra putavi,
Mox didici curvo nulla subesse tholo;
Ignis inextinctus templo celatur in illo,
Effigiem nullam Vesta nec ignis habet,

sed eisdem etiam verbis expressas sententias iterare variisque modis multis iisdem verbis artificiose repetitis venustatem quandam distichorum compositioni acquirere. Exempla de Fastis selegimus.

4, 363 *Inter ait viridem Cybelen altasque Celaenas*
Amnis it insana, nomine Gallus, aqua.
Qui bibit inde furit. *procul hinc discedite, quis est*
Cura bonae mentis. Qui bibit inde furit.

2, 235 Una dies *Fabios ad bellum miserat omnes:*
Ad bellum missos perdidit una dies.

4, 483 *Perque vices modo 'Persephone' modo 'filia' clamat,*
Clamat et alternis nomen utrumque ciet.
Sed neque Persephone Cererem nec filia matrem
Audit et alternis nomen utrumque perit.

4, 543 Tota domus *laeta est, hoc est materque paterque*
Nataque. tres illi tota *fuere* domus.

4, 331 Nox aderat: querno religant in stipite funem
Dantque levi somno corpora functa cibo.
Lux aderat: querno solvunt a stipite funem,
Ante tamen posito tura dedere foco.

4, 135 Aurea marmoreo redimicula solvite collo,
Demite divitias: tota lavanda dea est.
Aurea siccato redimicula reddite collo:
Nunc alii flores, nunc nova danda rosa est.

Cf. 4, 215 s.

3, 723 *Ecce libet subitos pisces Tyrrhenaque monstra*
Dicere — *sed non est* carminis huius opus.
Carminis huius opus *causas exponere, quare* —

5, 681 Ablue praeteriti *periuria temporis inquit,*
Ablue praeteritae *perfida verba die.*
6, 16 ex illis *sed tamen* una fuit.
Ex illis fuit una, *sui germana mariti.*
6, 155 *Protinus* arbutea *postes* ter *in ordine tangit*
Fronde, ter arbutea *limina* fronde *notat.*

Non sunt haec omnia eiusdem generis, possuntque similia multa ex aliis Ovidii operibus addi; sed quis qui haec non occupata mente pertemptaverit, non idem filum ludentis poetae agnoscet cum haec legit

Carmentis portae dextro est via proxima iano:
Ire per hanc noli, quisquis es: omen habet.
Illa fama refert Fabios exisse trecentos.
Porta vacat culpa, sed tamen omen habet.

Itaque speramus fore ut distichon illud tandem redeat suamque sedem postliminio restitutum occupet nimis diu criticorum contumacia spretum suoque poetae ademptum.

4. In extremo capite, cum ad finem tendat disputatio iam nimis prolixa, breviter significabimus quid de versibus libri primi 205. 206 iudicandum videatur qui varie quidem a doctis hominibus temptati sed nondum, nisi nos fallit opinio, probabiliter tractati sunt. Qui versus hoc nexu leguntur.

197 *Pluris opes nunc sunt, quam prisci temporis annis,*
Dum populus pauper, dum nova Roma fuit,
Dum casa Martigenam capiebat parva Quirinum,
Et dabat exiguum fluminis ulva torum.
Iuppiter angusta vix totus stabat in aede,
Inque Iovis dextra fictile fulmen erat.
Frondibus ornabant quae nunc Capitolia gemmis,
Pascebatque suas ipse senator oves.
Nec pudor in stipula placidam cepisse quietem
Et faenum capiti supposuisse fuit.
Iura dabat populis posito modo praetor aratro,
Et levis argento lammina crimen erat.
At postquam fortuna loci caput extulit huius,
Et tetigit summo vertice Roma deos,
Creverunt et opes et opum furiosa cupido.

Distichon quod diximus Petrus in Epistola critica a. 1874 ad Hugonem Ilbergium missa nothae originis coarguit. Cui repugnavit W. Gilbertus (in Fleckeiseni annalibus a. 1878 p. 771) versibus Ovidio vindicatis. Sed Petrus duplicatione usus suam obtinuit opinionem neque destitit versus uncinatos dare tertium Fastis editis. Fuit qui distichon non expellendum sed traiiciendum ratus versum 200 excipere iuberet. In qua disceptanda controversia hoc primum est ut distichon ipsum ab omni parte excutiamus.

De cuius oratione sic sentimus, ut Gilbertus, nihil in ea inesse quod Ovidio non dignum sit. Nam *fuit*, cui nonnulli *suo* praeferunt de Bentleii opinione, propter imperfecti formas quae praecedunt et sequuntur vituperare non debebat qui versus 198. 199. 200 uno ordine se excipere patiebatur; praeterea vide 4, 305 s.

Claudia Quinta genus Clauso referebat *ab alto,*
Nec facies impar nobilitate fuit.

Non magis culpandum erat verbum a *pudore* nimis longe remotum; quod si tanti est vel hoc in tertio Fastorum v. 881 s. tueri potest.

Ianus adorandus *cumque hoc Concordia mitis*
Et Romana Salus araque Pacis erit.

De sententia autem ne prave iudicetur hoc attendendum est, nihil ei commune esse cum versibus 199. 200

Dum casa Martigenam capiebat parva Quirinum
Et dabat exiguum fluminis ulva torum,

quibus casa Romuli describitur quique in ea casa fuerit torus ex ulva fluminis paratus: quae res duae ibi non aliter iunctae sunt quam in tertio, ubi haec dicit Mars

183 *Quae fuerit nostri, si quaeris, regia nati,*
Aspice de canna straminibusque domum.
185 *In stipula placidi capiebat munera somni,*
Et tamen ex illo venit in astra toro.

Quare isti duo versus a disticho nostro continuari apte non poterant, neque vero poeta reprehendendus erat quasi exiguo intervallo ad eandem quae esset in illis sententiam relapsus, neque huic offensioni ita occurrendum (cum Gilberto), ut illa ad domorum simplicitatem, haec ad vitam rusticam et agrestem referri dicerentur. Sed illa Romulum attingunt tam proprie quam quae insequuntur 201. 2 Iovem. Ab iis autem haec, de quibus agimus, prorsus segregata sunt. Suo vero loco distichon proscriptum Gilberto assentimus non seorsum stare aut universam sententiam continere, sed propter senatorem suas oves pascentem afferri et cum hac imagine senatoriae vitae in unam priscae simplicitatis descriptionem coalescere. Neque Petri rationem satis intelligimus qua ne hoc quidem probandum esse concesserit. Nobis haec ita iungi videntur quemadmodum in simili narratione in tertio

cum colerent prisci studiosius agros
780 *Et faceret patrio rure senator opus*
Et caperet fasces a curvo consul aratro
Nec crimen duras esset habere manus

durae manus non in rusticis sed in senatoribus aut consulibus crimini non fuisse dicuntur.

Haec quae exposuimus fidem facere visa sunt de inserto alieno disticho non esse cogitandum; neque Petro contigit ut probabilem ansam additamenti facti et hoc loco positi ostenderet: nam quae proposuit, Gilbertus verisimilia esse recte, opinamur,

negavit. Verum tamen unum est in Petri ratiocinatione quod interpolationis quidem opinionem firmare non potest, dubitationem autem movere de horum versuum integritate. Hoc dicimus, quod illa de senatore

Pascebatque suas ipse senator oves

et haec de praetore

Iura dabat populis posito modo praetor aratro,

quae suapte natura copulari oportebat, ut est in gemino exemplo 3, 780—781 quod supra attulimus, illo interposito disticho separantur: quod incommodum, quamquam illa quam probavimus explicatione distichi minuitur, tamen eo gravius sentitur quod quae de quiete in stipula aut faeno dicuntur ad praetorem aratrum ducentem non minus apte referri poterant quam ad pascentem oves senatorem. Ab hoc principio profecti dum distichorum compositionem curiosius perquirimus, eo devenimus, non ut spurii quicquam irrepsisse sed ut versuum ordinem aliqua parte laborare opinaremur. Nam qui distichorum artem Ovidianam exegerit, qui saepe eandem mutata oratione vel similem tamen utroque versu sententiam efferre soleat neque facile coniungi his duobus versibus patiatur quae non aliquo modo metrorum pari respondeant*), fortasse sensui nostro accedet, quo haec uno disticho iugata

Frondibus ornabant quae nunc Capitolia gemmis
Pascebatque suas ipse senator oves

illi arti parum consentanea esse neque huic hexametro satis congruenter pentametrum adiunctum existimamus. Quod si circumspicimus in hac narratione pentametrum idoneum qui in illius locum succedat, haud cunctabimur eligere versum 208

Et levis argenti lammina crimen erat,

qui et ipse cum suo hexametro non valde convenienter coniunctus est (nam quod *iura* dicuntur et *crimen*, in ea parte nulla vis sententiae est) sed in illum locum translatus *gemmas* cum *argenti lammina* scite comparatas offert. Hos duos pentametros ubi loca permutare iusserimus sed ita ut priori (204) adhaerescant ea quae cum eo coniuncta esse diximus (205. 206), is ordo prodit qui poetam non dedeceat et quo quidquid incommodi erat in vulgata serie tolli videatur.

Pluris opes nunc sunt, quam prisci temporis annis,
Dum populus pauper, dum nova Roma fuit.
Dum casa Martigenam capiebat parva Quirinum
Et dabat exiguum fluminis ulva torum,
Iuppiter angusta vix totus stabat in aede
Inque Iovis dextra fictile fulmen erat,

*) Difficile haec de distichorum rationibus quae dicimus exemplis monstrantur; sed tamen qui versus de primo quos supra p. 3 s. attulimus 75—84 singillatim contulerit, intelliget quid sit quod in hac arte praedicemus; quibus addimus exempli causa de tertio versus 235—244 et qui his respondent in primo 151—160.

203 *Frondibus ornabant quae nunc Capitolia gemmis*
208 *Et levis argenti lammina crimen erat;*
207 *Iura dabat populis posito modo praetor aratro*
204 *Pascebatque suas ipse senator oves:*
205 *Nec pudor in stipula placidam cepisse quietem*
Et faenum capiti supposuisse fuit.
209 *At postquam fortuna loci caput extulit huius* —

De origine vitii nihil dicimus: in qua re apparet bonam partem casui et errori tribui, quo notum est in Fastorum libris saepe etiam singulos versus intercidisse (cf. p. 18). Quo initio si versus omissus in margine non suo loco repositus erat, in hac necessaria vicissitudine metrorum reliqua facile sequebantur. In interpunctione, quae vulgo in his versibus parum apta est, quod novavimus, videbatur ipsa sententiarum ratione et iunctura posci ac probari.

Scr. m. Aprili a. MDCCCLXXXXIII.